

УДК 159.922.6

Бадражан А.Г.,*Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету, м. Рівне, Україна*

ДУХОВНІСТЬ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена актуальній проблемі формування духовності студентської молоді. Проаналізовано актуальність проблеми, сучасні проблеми молоді, соціально-психологічні аспекти формування особистості молоді людини, представлені плани подальших теоретичних та емпіричних досліджень.

Ключові слова: *духовність, криза, студентська молодь, зріла особистість.*

Бадражан А.Г. Духовность как условие формирования зрелой личности в юношеском возрасте

Статья посвящена актуальной проблеме формирования духовности студенческой молодежи. Проанализировано актуальность проблемы, современные проблемы молодежи, социально-психологические аспекты формирования личности молодого человека, представлены планы последующих теоретических и эмпирических исследований.

Ключевые слова: *духовность, кризис, студенческая молодежь, зрелая личность.*

Badrazhan A.G. Spirituality as a condition for the formation of a mature personality in youth

The article is devoted to the important problem of the formation of spirituality of students. Topicality of the problem, modern problems of young people, social and psychological aspects of forming of the personality of young people are analysed, the prospects for further subsequent theoretical and empirical research are presented.

Key words: *spirituality, crisis, students, mature personality.*

Численні соціопитування молоді, як правило, фіксують критичне сприйняття сучасного життя в Україні та скептичну налаштованість до можливостей якісних змін власної долі. Головними

проблемами молодих українців є проблеми працевлаштування, алкоголізму, наркозалежності. Проблема безробіття супроводжується швидким зростанням рівня підліткової злочинності. За даними МВС України, до 62% усіх злочинів скоєно саме 16-17-річними юнаками. Основними чинниками девіантної поведінки та скоєння правопорушень підлітками є погіршення загальної соціальної ситуації в Україні, незайнятість підлітків у позашкільний час, загальне зниження моральних стандартів, поширення у мас-медіа продукції, що містить елементи агресії та насильства [9].

Одним із важливих явищ, яке сприяє зростанню злочинності в середовищі молоді, можна вважати захоплення мережею Інтернет. Статистика з відвідування дітьми та підлітками сайтів, що містять інформацію про насильство, збочення, азартні ігри та секс, в Україні не ведеться. Але за даними, опублікованими уповноваженим при Президентові Російської Федерації з прав дитини П.Астаховим, 39 % дітей Росії відвідує порносайти, 19 % спостерігає сцени насильства, 16 % захоплюється азартними іграми. Більшість дитячої порнографії вироблено в державах постсоціалістичного табору, серед яких – Україна, Росія, Білорусь [5; 9].

На фоні цього кричущою для українського суспільства є проблема суїцидальних схильностей молоді. Хронічна відсутність грошей і роботи, втрата соціальних зв'язків і професійних перспектив, страх перед майбутнім, депресія, самотність, алкоголізм, наркоманія, невдачі у навчанні, конфлікти з родичами та однолітками, розчарування у коханні та, як наслідок, утрата сенсу життя – основні чинники зростання кількості самогубств серед української молоді. За даними досліджень, проведених в Україні, студенти та учні коледжів, а також старшокласники є соціальною групою з найвищим рівнем суїцидального ризику, що найчастіше обумовлено психологічними проблемами сімей та неадекватними формами виховання дітей, а також недоліками профілактичної роботи соціальних служб із молоддю [9].

Сучасну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як трагічну для більшості людей із погляду економічних і соціокультурних умов існування. Однак системною кризою є, на думку філософа Н.Богданової, криза духовна. Також вона висувала, що духовність є ціннісною базою виховання особистості. Нині питання формування духовного розвитку людини актуалізується проблемою виховання людяності, яка може бути плідно вирішена з пози-

ції ідеалістичної концепції людини. Цей підхід пояснює численні факти існування людини крізь призму її духовної сутності, яка піднімає її особистість до вічних цінностей [2]. Тому проблема духовно-морального виховання з метою формування в юнацькому віці цінностей і світогляду зрілої особистості є життєво важливою.

Тому метою статті є висвітлення психологічних особливостей духовного розвитку особистості молодого людини, зокрема, на одному з етапів її розвитку – зрілої юності. У психологічній літературі з проблем юності, а саме: в працях Б.Г. Ананьєва, П.П. Блонського, Л.С. Виготського, Е. Еріксона, Д.Б. Ельконіна, Е. Шпрангера, І. С. Кона, В. Слободчикова, М.В.Савчина – простежуються різні підходи до з'ясування вікових меж, основних суперечностей і новоутворень цього віку. Більшість дослідників обмежує зрілу юність періодом 18 – 20 років [7].

На етапі зрілої юності виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя (початок професійного становлення, реалізації життєвих планів). Продовжується інтенсивний розвиток самосвідомості, молода людина самовизначається з моральними цінностями, принципами, нормами і правилами поведінки, здійснює їх систематизацію, усвідомлює особисту соціальну відповідальність. Нових якостей набуває юнацька дружба, а дружба з особою протилежної статі переростає в закоханість. У період зрілої юності завершуються процеси біологічного дозрівання, однією з найважливіших потреб особистості стає інтелектуальний розвиток, посилюється емоційна стабільність, у міжособистісних стосунках важливого значення набуває спілкування з однолітками, особливо з представниками протилежної статі, тривають саморозвиток і самовдосконалення. Відбувається суттєва перебудова особистості, зумовлена змінами соціальної ситуації розвитку. Ці зміни можуть бути пов'язані зі вступом до вищого навчального закладу, початком трудової діяльності тощо. В цьому віці молода людина мусить самостійно приймати та реалізовувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя. Вона переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самостверджуватись у професійній діяльності [7].

Важливою складовою особистісного розвитку юнака є становлення його самосвідомості, яке пов'язане як із продовженням розумового розвитку, так і з самоосмисленням нових ситуацій і кутів зору. У цьому віці розвиток самосвідомості продовжується

ся досить інтенсивно, хоч і не так бурхливо, як у період ранньої юності. Рівень домагань стабілізується, самооцінка стає незалежною від зовнішніх оцінок. На завершення етапу зрілої юності у молодій людині уже сформовані важливі особистісні структури (самосвідомість, спонукальна та емоційно-вольова сфери), загальні властивості особистості (характер, здібності), індивідуальність, інтелект. Юнаки та дівчата досягають значного рівня соціального розвитку, про що свідчить їхня активна участь у різних сферах суспільного життя [7].

Як визначає З. І. Слєпкань, студентський період життя людини припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості, який характеризується оволодінням усім різноманіттям соціальних ролей дорослої людини, отриманням права вибору, набуття певної юридичної та економічної відповідальності, можливості включення в усі види соціальної активності (в тому числі й державного рівня), здобуттям вищої освіти та опануванням професією. Головними сферами життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання та самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне та фізичне самовдосконалення [4].

За результатами лонгітюдного дослідження, проведеного під керівництвом Б. Г. Ананьєва протягом 60-70 рр., в якому брали участь понад 1800 осіб віком від 18 до 35 років, було встановлено, що студентський вік («золота пора людини») – сензитивний період для розвитку основних соціогенних потенцій людини як особистості, а саме: 1) формування професійних, світоглядних і громадянських якостей майбутнього фахівця; 2) розвитку професійних здібностей і сходження до вершин творчості як передумова подальшої самостійної професійної творчості; 3) центральний період становлення інтелекту та стабілізації рис характеру; 4) перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій; 5) інтенсивного формування соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією. Як зазначив філософ В. Шубкін, «Це доленосний період в житті людини, бо вирішується велика кількість відповідальних питань, які студенти повинні порівняно швидко вирішити. Вони значною мірою визначають подальшу їх долю».

Є. А. Клімов дослідив, що саме в цей період відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності. Провідну роль у пізнавальній діяльності починає відігравати абстрактне мислення,

формується узагальнена картина світу, встановлюються глибинні взаємозв'язки між різними сферами реальності, яка вивчається. Для особистості студента характерним є активний розвиток моральних і естетичних почуттів, посилення свідомих мотивів поведінки, цілеспрямованості, рішучості й наполегливості, самостійності та ініціативності, вміння володіти собою. Зростає інтерес до моральних проблем (мета та сенс життя, обов'язок і відповідальність, любов і дружба та ін.). Це вік безкорисливої жертовності та повної самовіддачі. Поширені й такі негативні звички як куріння (особливо серед дівчат), побутове пияцтво, вживання наркотиків, сексуальна розпуста тощо. Поряд із тим для студентів характерним є й немотивований ризик, невміння передбачити наслідки своїх учинків, у основі яких лежать не завжди гідні мотиви. До того ж спостерігається інфантильність, несамостійність, підвищений рівень конформізму, нездатність протидіяти негативному впливу найближчого соціального оточення, особливо якщо це референтна група.

Студентський вік – надзвичайно важливий період становлення Я-концепції як ядра особистості. Я-концепція майбутнього фахівця – складна, динамічна система уявлень студента про себе як про особистість та про суб'єкт навчально-професійної діяльності [4].

У студентські роки молода людина набуває не лише соматичної, статевої та психофізіологічної зрілості. Вона повинна дозріти і як особистість, хоча індивідуальні відмінності в особистісному розвитку є помітними. Зрілість – це вища психологічна інстанція організації людини та управління її своєю поведінкою. П. Я. Гальперін дав таку характеристику зрілості: «Зрілість – це здатність самостійно враховувати межі своїх можливостей, усередині яких людина діє вільно, тобто відповідно до психологічної оптимальності» [4].

На нашу думку, справжньої зрілості особистість може досягнути лише за умови духовного розвитку [8]. Не можна стверджувати, що особистість, яка досягла психічної зрілості, є зрілою й духовно. Одним із найбільших наслідків гріхопадіння є дисгармонія між складовими людського єства, які колись підпорядковувалися меті єдиного розвитку. Недаремно святий Теофан Самітник писав: «Душевність же в людині, що не прийняла благодаті або що її втратила, як хмара, що стоїть між обличчям людини і Богом, унеможливорюючи спілкування між ними... Переважання душі, рівно

ж як і переважання тіла, є запереченням життя згідно з духом». Тому неможливо досягнути духовної зрілості, оминувши інтеграцію тіла та душі. Особа повинна розвиватися цілісно, гармонійно розвиваючи всі три сфери прояву: фізичну, психічну та духовну, «...змушуючи їх вести гармонійний діалог» [3].

Отже, єдність і гармонія всіх сторін людської особи вважаються ознакою здорової особистості, – станом, який був даний людині в її первозданній чистоті та був потім утрачений унаслідок нехтування законами духовного життя й тепер є ідеальним станом людини: «Щоб ваші дух, душа і тіло були досконалі в усій повноті і без жодної вади» (1 Сол. 5:22). Це свідчить про те, що особистісна зрілість не є тільки «психічною» чи «духовною», лише виражає процес уподібнення до Христа. Тобто співвідношення між психічною та духовною зрілістю корелятивне: по-перше, вони не тотожні по суті, а по-друге, вони можуть позитивно чи негативно впливати одна на одну. Але вплив психічної незрілості на духовне життя є менш шкідливим, ніж навпаки [3].

В класичній науковій психології не розглядається духовний розвиток особистості як повноцінний процес. Проте якщо і розглядається, то не в розумінні духовності як віри в Бога, а як естетичний, пізнавальний розвиток особистості. В християнській психології розвиток духовності як віри в Бога – це головна умова формування зрілої особистості.

Для теми формування духовності та релігійності в процесі становлення особистості особливе значення має підхід Е. Еріксона, в рамках якого релігійність розглядається як динамічна характеристика особистості, яка піддатна постійному розвитку впродовж життя. Релігійність людини змінюється залежно від віку. В своїй праці «Дитинство й суспільство» (1963) Е. Еріксон припустив, що поруч із фрейдівськими фазами психосексуального розвитку (оральною, анальною, фалічною, латентною та генітальною), існують аналогічні стадії розвитку «Я», в ході яких встановлюються основні орієнтири щодо себе та свого соціального середовища. За теорією Е. Еріксона, становлення особистості не закінчується в підлітковому віці, а триває впродовж усього життя, і кожній стадії розвитку притаманні власні параметри, що є позитивними чи негативними. Таких стадій Еріксон виокремлює вісім [1].

Ідеї Еріксона виявились настільки продуктивними, що їх почали використовувати інші дослідники. На основі його концепції

психолог Джеймс Фаулер виділив сім стадій розвитку віри. Зокрема, п'ята стадія – індивідуально-рефлексивна віра, коли молодь, яка вийшла з підліткового віку, піддає сумніву, запереченню традиційні переконання, намагаючись повністю виробити власні [1].

Американський психолог Г. Стенлі Холл вважає, що релігійний розвиток індивіда повторює релігійний розвиток його біологічного виду. Він уявляє релігійний розвиток за принципом ембріонального: онтогенез як короткий повтор філогенезу. На його думку, перед'юнацький вік – це вік екстраверсії та поклоніння кумирам, домінування емоцій – страху, гніву, ревнощів, ненависті, заздрості та мстивості. Звідси широкий вибір героїчних персонажів і драматичних подій Старого Завіту, переконаність у особливому значенні закону та правосуддя, що стимулює переживання благоговійного страху та поваги й найбільш відповідає віку. Однак справжній, глибокий релігійний досвід можливий тільки з настанням юнацького віку. Юність є фактично найвищою точкою розвитку релігійності. Попередні роки є підготовчими, наступні – більш сконцентровані на доктрині як на деякому замірнику віри, та на історичній спадщині. Статистичні дані та факти Г.С. Холла з юнацької віри демонструють, що бурхливі роки сексуального дозрівання є й роками духовного росту. Г.С. Холл зауважив, що більшість випадків релігійного навернення має місце в період сексуального дозрівання. Існує зв'язок за принципом «подібності та відмінності» між релігійністю та сексуальною любов'ю. Це проявляється в схожій тенденції коливання між самоствердженням і самозапереченням, фанатичною зосередженістю на предметі свого поклоніння. У період юності відбувається поворот – від егоцентризму до альтруїзму. Завдання релігії (частково – і християнської психології) – підняти на якомога вищий рівень природні пориви юності, й допомогти дорослішати й безпечно розвиватися особистості серед оточуючих небезпек. Тільки релігія (частково – християнська психологія) має можливість максимально розвинути та піднести почуття любові. Тому юність, за Г.С. Холлом, є вирішальним віком, коли даний текст має особливе значення і повинен бути вивчений. Для дослідника внутрішнє життя завжди залишалося основною реальністю, а релігійність – її природною складовою, і релігія були засобом найбільш повного розвитку внутрішнього життя людини [1].

Ю. Макселон наводить такі характеристики духовності молодшої людини: в цей час починає формуватися ставлення до релігії. Зрос-

тає потреба в пізнанні та зацікавленість філософією. Йде боротьба за особистий світогляд, оскільки на його формування впливають протилежні думки – як із релігійного, так і секулярного середовища. Виникають кризи власної ідентичності. Крім конфліктів з дорослими, у молодих людей виникає занепокоєння, пов’язане з першим сексуальним досвідом, що суперечить релігійним нормам. Конфлікт совісті може призвести до відходу від віри, а також до формування негативного або агресивного ставлення до неї [6].

Потреба в знаннях і розумінні світу, пов’язана з певними досягненнями в цій сфері, іноді приводить до сприйняття релігійних стверджень як таких, що суперечать розуму. В ранній молодості Бога сприймають як когось таємничого й одночасно близького. Для юнаків Бог постає як Бог-Творець, Перша особа, а для дівчат – як Бог-Любов. Психологи звертають увагу, що цей період характеризується певним бунтом проти Бога, коли молоді доводиться переживати невдачі, гіркоту розчарувань, сумніви в участі Бога в житті людини. Переважають молитви з проханнями, в них порівняно мало спонтанності та довіри Богу. Хоча в цей період трапляється більше навернень, одночасно виникають сумніви в релігійних обов’язках і навіть зневага до них. Це пояснюється тим, що в цей період людина приймає рішення щодо життєвих цінностей, власної ідентичності, а також – релігійних переконань [6].

Характеризуючи період молодості, Ю. Макселон відзначає, що складність психічних та релігійних почуттів у цей період виникає з цілого ряду причин, і перш за все – з нової соціальної ролі, яка настає після закінчення школи. Одні юнаки йдуть працювати, інші продовжують навчання. Такий поділ соціальних ролей позначається й на характері релігійних стосунків людини. Наприклад, у студентів технічних та природничонаукових вузів концепція Бога достатньо ортодоксальна, а в гуманітаріїв вона більш натуралістична, завдяки чому вони порушують більше проблем. Незважаючи на ці відмінності, можна стверджувати, що період університетської освіти або професійної діяльності, пов’язаний із деякою стабільністю, спробою інтегрувати різний досвід та знання про людину і світ, щоб сформувані свій особистий світогляд. Цей період характеризується меншою емоційною поспішністю та нестійкістю, ніж у школярів, інтенсивнішими роздумами та повагою щодо духовної дійсності. Але це не пов’язано з пасивністю, а навпаки – штовхає до динамічності та ідеалізму. Про цей етап

релігійного розвитку можна говорити як про період релігійної автентичності. Тут у молоді з'являється прагнення до чистої релігії, яка відкривала б сенс життя. Виникає бажання самовдосконалення через повну довіру Ісусу Христу як фундаменту життя. Релігія стає джерелом сили, безкомпромісності, надихає на соціальні та патріотичні ідеї. Час молодості є часом, що визначає долю людини, тому дехто може відходити від віри внаслідок примітивних релігійних поглядів і спрацювання захисних механізмів у відповідь на надсильні подразники для даної особистості [6].

Отже, для досягнення гармонійного розвитку особистості у цьому віці важливим є духовне формування. Це допоможе молодій людині стати зрілою особистістю й не підпасти під вплив оточуючого світу, що могло б призвести до трагічних наслідків. Тому в подальших дослідженнях важливим буде пошук психологічних засобів виховання як формування духовної, релігійної особистості молодого людини. У зв'язку з цим вибрано ряд психодіагностичних методик для дослідження особистості – її ціннісних орієнтацій, самосвідомості, саморегуляції, релігійності та низки інших характеристик. Також у листопаді 2012 р. проведено пілотне дослідження цих критеріїв, на даний момент проводиться обробка та аналіз отриманих результатів. Планується аналіз духовної, християнської та психологічної літератури, тобто теоретичні дослідження проблеми, а також пошук та впровадження корекційної роботи, пов'язаної з формуванням духовності студентської молоді.

Список використаної літератури та джерел:

1. Ардашкин И.Б. Психология религий: учебное пособие / И.Б. Ардашкин. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2009. – 276 с.

2. Богданова Н. Проблема формування духовної культури студентської молоді України / Н. Богданова. // Донецький вісник НТШ [Електронний варіант]. – т. 24. Філософія. Суспільство. Педагогіка. – 2008 р. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=33147.

3. Кісіль Р. Духовна та психічна зрілість. [Електронний варіант]. / Роман Кісіль, брат. – 2 березня 2011 р. – Режим доступу: <http://www.kapelanstvo.in.ua/index.php/statti/71-duhovnatapsyhzrilst>.

4. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Підручник. 2-е вид. / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: Каравела, 2008 – 352 с.

5. Правда про торгівлю людьми – Луцьк: РТ МКФ «Християнське життя». 2011. – 32 с.
6. Психологія. З викладом основ психології релігії/ Під ред. о. Юзефа Макселона. Пер. з пол. Т. Чорновіл. – Львів: Свічадо, 1998. – 320 с.
7. Савчин М.В. Вікова психологія: Навч. посіб. – 2-ге вид., стереотип./ М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – К.: Академвидав, 2009. – 360 с. (Серія «Альма-матер»)
8. Тупчик С. «Возрастайте!»./ С. Тупчик. – Х.: «УИ.Д.», 2012. – 400 с.
9. Черненко Т. Проблеми соціалізації молоді в Україні: Аналітична записка. / Т. Черненко, Відділ глобалістики та безпекових стратегій. [Електронний варіант]. – Режим доступу: [http:// www. niss. gov. ua/ articles/ 571/](http://www.niss.gov.ua/articles/571/).